

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ:

Η Ευρώπη των Αντιφάσεων Επιστήμη ή Μαγεία;

Ερωτήσεις ανάπτυξης

1.

ΠΗΓΗ

Έλευση της νέας εποχής

Η επιστημονική πρόοδος μετά το 1620 επιτρέπει τη γέννηση μιας Ευρώπης των επιστημόνων. Κατά το πρότυπο αυτού που υπήρξε στο παρελθόν η Ευρώπη των ουμανιστών, ανοίγει το δρόμο της Ευρώπης του Διαφωτισμού. Ανακαλύψεις και πειράματα δημοσιεύονται και γίνονται γνωστά πέρα από έναν επιστημονικό κύκλο που αρχίζει να διαμορφώνεται. Οι επιστήμονες αλληλογραφούν μεταξύ τους, μετακινούνται για να συναντήσουν τους συναδέλφους τους, συγκρίνουν τις πληροφορίες, επιτρέπουν να επωφελούνται απ' αυτές ξένοι επιστήμονες. Συνάπτονται φιλίες και εγκαθίστανται δίκτυα. Ορισμένοι, επιστήμονες και οι ίδιοι, παίζουν το ρόλο του ενδιάμεσου: ... ο πατήρ Μερσέν, ιερωμένος του επαιτικού τάγματος των Ελαχίστων, που αλληλογραφεί με όσους επιστήμονες αριθμεί η Ευρώπη, ο κληρικός Γκασαντί στην Ντιν ή ακόμα ο Κωνσταντίν Χόυχενς, μεγαλοαστός της Ολλανδίας, φίλος του Καρτέσιου και σχεδόν όλων των Γάλλων επιστημόνων.

Ωστόσο αυτός ο υπό διαμόρφωση επιστημονικός κύκλος ζει σε έναν αιώνα που το επιστημονικό πνεύμα δεν έχει ακόμα γίνει αποδεκτό. Πολλοί εκκλησιαστικοί ενδιαφέρονται για την επιστήμη, αλλά οι σχέσεις ανάμεσα στην πίστη και τη λογική παραμένουν λεπτές. Η καταδίκη του Γαλιλαίου το μαρτυρεί.

Αν και οι επιστήμονες έχουν αναγνωρίσει σαφώς ότι οι έρευνές τους συναρτώνται αποκλειστικά με το πεδίο της λογικής, φροντίζουν συνήθως, είτε από φόβο είτε από ειλικρινή πίστη, να δηλώσουν τη θρησκευτική ορθοδοξία τους και την πίστη τους στις χριστιανικές δοξασίες. Μερικοί ωστόσο επικαλούνται το ρασιοναλισμό και μάλιστα, σε μια εποχή που αυτό μπορεί ακόμη να οδηγήσει στην πυρά, τον αθεϊσμό.

Η περίπτωση του Μπαιζ Πασκάλ είναι χαρακτηριστική. Οικουμενικό πνεύμα, πρόωρη ιδιοφυΐα (ξαναεφευρίσκει σε ηλικία δώδεκα ετών, χωρίς βιβλίο μαθηματικών, τη γεωμετρία του Ευκλείδη), επιδίδεται σε πολλαπλές μαθηματικές εργασίες και έρευνες πάνω στη φυσική, αναδεικνύοντας το φαινόμενο της ατμοσφαιρικής πίεσης. Παθιασμένος με τα θεολογικά προβλήματα, βασανιζόμενος από το ζήτημα της σωτηρίας, προσχωρεί στην κίνηση του Πορ-Ρουαγιάλ, η οποία προτείνει μια αυστηρή προσέγγιση της χριστιανικής θρη-

σκείας. Απευθυνόμενος στους ελευθεριάζοντες, αναλαμβάνει μια Απολογία της χριστιανικής θρησκείας. Τα αποσπάσματα της που έφτασαν σε εμάς συνιστούν τους διάσημους Στοχασμούς / Pensées) όπου υποστηρίζει την υπεροχή της πίστης πάνω στον ανθρώπινο λόγο.

Bernstein - Milza, Ιστορία της Ευρώπης, σσ. 363-364

Με βάση την πηγή και τις γνώσεις σας από το σχολικό σας εγχειρίδιο:

- α) Να αναλύσετε τους παράγοντες που συντέλεσαν στην επιστημονική πρόοδο του 17ου αιώνα και να αξιολογήσετε τον ρόλο που διαδραμάτισαν οι ομάδες λογίων.
- β) Να σχολιάσετε την περίπτωση του Πασκάλ και τον ισχυρισμό του περί υπεροχής της πίστης απέναντι στον ανθρώπινο λόγο.

2.

ΠΗΓΗ

Ο Καρτέσιος θέτει τις βάσεις ενός επιστημονικού πνεύματος που απαρνείται εμφανώς τις κρατούσες αντιλήψεις από την εποχή της Αρχαιότητας. Προβάλλει σε αντιδιαστολή τέσσερις θεμελιώδεις αρχές της “μεθόδου”: τη μεθοδική αμφιβολία, που δεν δέχεται ως αληθινό παρά μόνο ό,τι αποδεικνύεται ως τέτοιο και εμφανίζεται τόσο καθαρά και τόσο διακριτά στο πνεύμα ώστε να είναι πλέον αδύνατον να αμφισβητηθεί· την αναγκαιότητα της ανάλυσης (“να διαιρώ καθένα από τα προβλήματα τα οποία πρόκειται να εξετάσω σε όσο περισσότερα μέρη γίνεται και απαιτείται ώστε να τα επιλύσω καλύτερα”)· τον επαγωγικό συλλογισμό (“να καθοδηγώ με τάξη τις σκέψεις μου αρχίζοντας από τα πιο απλά και προσιτά στη γνώση αντικείμενα, για να ανέλθω σιγά σιγά, σαν σε βαθμίδες, ως τη γνώση των πιο σύνθετων”)· την αναγκαιότητα μιας συνθετικής θεώρησης του επιστημονικού αντικείμενου (“να κάνω για όλα τόσο πλήρεις καταμετρήσεις και τόσο γενικές επισκοπήσεις ώστε να είμαι βέβαιος ότι δεν παρέλειψα τίποτα”).

Πρωτοκαθεδρία της λογικής και της εμπειρίας, έκφραση των παρατηρημένων νόμων σε μαθηματική γλώσσα - ο Καρτέσιος θέτει σε τούτο το έργο όλες τις βάσεις της νεωτερικής επιστήμης. Σημειώνει έτσι την κατάληξη μιας προσπάθειας που άρχισε στα τέλη του Μεσαίωνα για την απαλλαγή από τη σχολαστική επιστήμη τη θεμελιωμένη στις οπτικές του Αριστοτέλη και ταυτόχρονα την αφετηρία της μεγάλης επιστημονικής περιπέτειας της νεότερης Ευρώπης... Ο φιλόσοφος Καρτέσιος εκφράζει με δύναμη τις νέες τάσεις που έχουν εμφανιστεί στα πρώτα χρόνια του 17ου αιώνα. Εφαρμόζοντας πραγματιστικά κανόνες συγγενείς με εκείνους που διατυπώνει ο Καρτέσιος, ο Άγγλος Γουίλιαμ Χάρβεϋ προωθεί τις γνώσεις σχετικά με την κυκλοφορία του αίματος στο ανθρώπινο σώμα (1628) και ο Βέλγος Γιαν - Μπάπτιστ Χέλμον διαμορφώνει τις μεθόδους της πειραματικής χημείας.

Bernstein - Milza, Ιστορία της Ευρώπης, σ. 363

Με βάση την πηγή, το παράθεμα του βιβλίου σας και τις ιστορικές σας γνώσεις:

- α) Να καταγράψετε τα γνωρίσματα του καρτεσιανού ρασιοναλισμού (ratio - λόγος).
- β) Να αξιολογήσετε τη σχέση του 17ου αιώνα (ως εποχή του ορθού λόγου και της επιστήμης) με την αρχαιότητα - να τη συγκρίνετε με τη σχέση της Αναγέννησης με τις αρχαίες αυθεντίες και να εκθέσετε τα συμπεράσματά σας.

3.

ΠΗΓΗ

Παρά τις θαυμαστές επιτεύξεις στον τομέα της σκέψης, η περίοδος της Πνευματικής Επανάστασης κατά κανένα τρόπο δεν είχε απαλλαγεί από προλήψεις και δεισιδαιμονίες. Οι αγράμματα μάζες γαντζώνονταν στην πίστη τους για την ύπαρξη καλικάντζαρων, στοιχειών και μάγων, καθώς και στο φόβο τους για το διάβολο, που η κακοποιά του δύναμη ήταν, όπως πίστευαν, η αιτία των επιδημιών, λοιμών, θεομηνιών και παραφροσύνης. Οι προλήψεις ωστόσο δεν υπήρχαν μόνο στα μυαλά των μαζών. Ο αστρονόμος Κέπλερος πίστευε στην αστρολογία και στηριζόταν σε καζαμίες προλέγοντας το μέλλον σύμφωνα με σημεία και θαύματα στον ουρανό. Η πρόβλεψη του μέλλοντος ήταν η κύρια πηγή εισοδήματός του. Ο Βάκων, όχι μόνο δεχόταν την τότε επίκαιρη δεισιδαιμονία της αστρολογίας, αλλά και συνέβαλε στην επικράτηση της αυταπάτης ότι οι μάγισσες υπήρχαν πραγματικά. Ο Νεύτων συνεισέφερε κι εκείνος στην ενίσχυση της αποδοχής του υπερφυσικού αναζητώντας, για παράδειγμα, εδάφια στη Βίβλο στα οποία προαναγγέλλεται η βασιλεία του Αντίχριστου.

Το χειρότερο από όλα τα επακόλουθα της πίστης στο υπερφυσικό ήταν αναντίρρητα η υστερία της μαγείας, που είχε ως αποτέλεσμα να βασανίζονται γυναίκες και να καίγονται ζωντανές ως όργανα του Σατανά ... Η πίστη στην ύπαρξη μαγισσών ήταν άμεση συνέπεια της πίστης στο Σατανά, που είχε κατακλύσει τη σκέψη τόσων Μεταρρυθμιστών ...

Είχε επικρατήσει ως τυπική μορφή της υποτιθέμενης μάγισσας εκείνη της ξεδοντιάρας και άσχημης γριάς που οι παράξενες συνήθειες και η φαρμακερή γλώσσα της την είχε κάνει αντικείμενο καχυποψίας και τρόμου για όλους όσους τη γνώριζαν ... Κατά τη διακυβέρνηση της Γενεύης από τον Καλβίνο, οι οπαδοί του έκοψαν αρχικά τα δεξιά χέρια 21 γυναικών και κατόπιν τις έκαψαν ζωντανές για το υποτιθέμενο έγκλημά τους το 1545. Από τότε, οι διωγμοί απλώθηκαν σαν πανούκλα. Γυναίκες, νεαρά κορίτσια, ακόμα και μικρά παιδιά, υποβάλλονταν σε βασανιστήρια ...

Ο συνολικός αριθμός των θυμάτων δεν θα γίνει ποτέ γνωστός. Στη δεκαετία του 1620, έκαιγαν κατά μέσο όρο χίλιους ανθρώπους το χρόνο στις γερμανικές πόλεις Βυρτσβούργη και Βαμβέργη, ενώ περίπου την ίδια εποχή η

πλατεία της πόλης του Βόλφενμπυτελ “έμοιαζε με μικρό δάσος· τόσο πολλοί ήταν οι πάσσαλοι”.

Μετά το 1650 περίπου, η μανία άρχισε να κοπάζει. Οι λόγοι γι’ αυτήν την ύφεση είναι δύσκολο να προσδιοριστούν. Πιθανότατα, οι κυριότερες αιτίες ήταν η αναβίωση της λογικής και η επίδραση των επιστημόνων και των σκεπτικιστών φιλοσόφων. Κατά το απόγειο της υστερίας του καψίματος των μαγισσών, μερικοί νομικοί είχαν αρχίσει να έχουν αμφιβολίες για την αξία των “αποδεικτικών” στοιχείων που παρουσιάζονταν στις “δίκες”. Το 1584, ένας Άγγλος δικαστικός, ο Reginald Scott, δημοσίευσε ένα βιβλίο με το οποίο καταδίκασε την πίστη στην ύπαρξη της μαγείας ως παράλογη και βεβαίωσε ότι, τα εντυπωσιακότερα εγκλήματα που είχαν “ομολογήσει” κατηγορούμενες γυναίκες, δεν ήταν παρά επινοήσεις ανισόρροπων εγκέφαλων. Ο γιατρός Χάρβυ τεμάχισε ψύχραιμα το σώμα ενός βατράχου που θεωρούνταν συνεργός μιας μάγισσας, προκειμένου να αποδείξει ότι ήταν όπως των άλλων βατράχων και δεν περιείχε το Σατανά.

E. Burns, *Ευρωπαϊκή Ιστορία. Εισαγωγή στην Ιστορία και τον Πολιτισμό της νεότερης Ευρώπης*, τ. Α’, εκδ. Παρατηρητής, σσ. 251-253

Με βάση την πηγή και τις πληροφορίες που αποκομίσατε από το βιβλίο σας:

- α) Να επιχειρήσετε να διερευνήσετε τα αίτια της επιμονής των δεισιδαιμονιών και της δύναμης των προλήψεων όχι μόνο “στα μυαλά των αγράμματων μαζών αλλά και στον Κέπλερ, Βάκωνα και Νεύτωνα”.
- β) Να παρουσιάσετε τις μορφές με τις οποίες επανεμφανίστηκαν οι “ομαδικές παρακρούσεις” κατά τη διάρκεια των αιώνων εναντίον των διαφορετικών και να τις σχολιάσετε.

4.

ΠΗΓΗ

Η σχέση του ανθρώπου προς τον κόσμο είναι κάτι που χαρακτηρίζει ιδιαίτε-
ρως την πνευματική φυσιολογία της Αναγέννησης, αντιδιαστέλλοντάς την
προς τη διάνοηση του Μεσαίωνα η οποία διαμορφώθηκε στους κόλπους της
σχολαστικής φιλοσοφίας.

Συγκεκριμένα, στο πλαίσιο της σχολαστικής διάνοησης, η οποία ονομάστηκε
έτσι επειδή εκαλλιεργείτο, αρχικά, στα σχολεία και, αργότερα, από τα μέσα του
δωδεκάτου αιώνα, στις σχολές των πανεπιστημίων, το ενδιαφέρον των φιλο-
σόφων, υπό την επίδραση, κυρίως, του Αριστοτέλη, εστιαζόταν στην ανάπτυξη
λογικών επιχειρημάτων, που αποσκοπούσαν στην αντιμετώπιση θεωρητικών
ζητημάτων, όπως το πρόβλημα της φύσης των καθολικών εννοιών ή της
σχέσης της πίστης προς τον λόγο. Η προσπάθεια των σχολαστικών φιλοσό-
φων κατέτεινε στην διατύπωση επιχειρημάτων που, από λογική ή τυπική
άποψη, θα ήταν άψογα και ανεπίσκοτο στην ανάλυση εννοιών. Έτσι, η
σχολαστική φιλοσοφία έγινε συνώνυμη με την αφηρημένη διάνοηση, την
γνώση που ήταν απομακρυσμένη από την φύση, που ήταν αποσπασμένη από

την παρατήρηση και το πείραμα και βασιζόταν μόνο στους κανόνες της λογικής εγκυρότητας.

Την αντίληψη αυτή επεχείρησαν ν' ανατρέψουν οι αλχημιστές της Αναγέννησης κηρύσσοντας μια πνευματική επανάσταση, όπου κεντρικό σημείο αναφοράς της φιλοσοφίας και της επιστήμης δεν ήταν πλέον οι θεωρίες του Αριστοτέλη, που τον κατηγορούσαν σαν φαντασιοκόπο, αλλά η μελέτη της ίδιας της φύσης και των δυνάμεων που αυτή έκλεινε μέσα της. Στην σφαίρα της αλχημικής φιλοσοφίας της Αναγέννησης, πέρα από την αντίληψη για την φύση σαν έναν τεράστιο έμψυχο οργανισμό, που την αντιδιέστειλε προς την μηχανιστική άποψη για το σύμπαν την οποία ανέπτυξαν οι νεότεροι φιλόσοφοι και επιστήμονες, μεταξύ του ανθρώπου και του φυσικού κόσμου δημιουργήθηκε μια νέα σχέση, η οποία την ξεχώριζε από την θεωρητική αντίληψη της σχολαστικής παράδοσης του Μεσαίωνα. Στα χρόνια της Αναγέννησης, ορισμένως, οι αλχημιστές αντιμετώπιζαν τον κόσμο σαν ένα πλέγμα ζωντανών δυνάμεων, που πίστευαν ότι είχαν την ικανότητα, όχι μόνο να τις ανακαλύψουν, αλλά και να τις χειριστούν και να τις αξιοποιήσουν καταλλήλως. Οι άνθρωποι που είχαν τη δύναμη αυτή, οι αλχημιστές, απεκλήθησαν μάγοι, καθώς η σχέση που επιζητούσαν ν' αναπτύξουν με τον κόσμο ήταν μια μαγική σχέση, μια σχέση που δεν στηριζόταν στις άψυχες κατηγορίες της αφηρημένης λογικής, αλλά υπαγορευόταν από ζωντανές δυνάμεις που υπήρχαν διάχυτες μέσα στον άνθρωπο και έξω από αυτόν σε κάθε γήινο ή ουράνιο σώμα ...

Οι ριζικοί μεταρρυθμιστές, οι μεγάλοι επαναστάτες της φιλοσοφικής και της επιστημονικής γνώσης τότε ήταν οι μάγοι της εποχής εκείνης, οι οποίοι, διακηρύσσοντας τις πρωτοποριακές ιδέες των, δεν δίστασαν να συγκρουστούν με τους απολογητές της αριστοτελικής και της ανθρωπιστικής διάνοησης.

Θ. Πελεγρίνη, *Οι μάγοι της Φιλοσοφίας*, σσ. 33-35

Με βάση την πηγή και τις ιστορικές σας γνώσεις:

- α) Να διατυπώσετε το ιστορικό περιεχόμενο του σχολαστικισμού, να τον συσχετίσετε με την αλχημική φιλοσοφία και να εκθέσετε τα συμπεράσματά σας.
- β) Να αιτιολογήσετε τον χαρακτηρισμό "magi" για τους λόγιους της Αναγέννησης.

5.

ΠΗΓΗ

Ο Francis Bacon, από τους επικριτές της αλχημείας, δεν διστάζει ν' αναγνωρίσει την συμβολή της στην πρόοδο της επιστημονικής γνώσης:

"Η αλχημεία ... μπορεί να συγκριθεί με τον άνθρωπο εκείνο, γύρω από τον οποίον ο Αίσωπος δημιούργησε έναν μύθο. Σύμφωνα με τον μύθο αυτόν, πεθαίνοντας ο άνθρωπος εκείνος, είτε στους γιους του πως τους είχε αφήσει χρυσάφι σε κάποιο μέρος του αμπελιού. Όπου και αν έσκαψαν, όμως, δεν

βρήκαν χρυσάφι. Ωστόσο, το σκάψιμο γύρω από τις ρίζες του αμπελιού απέφερε την επόμενη χρονιά μεγάλη σοδειά. Έτσι, χωρίς αμφιβολία, η έρευνα και οι προσπάθειες για την κατασκευή χρυσού, έφεραν στο φως μεγάλο αριθμό αξιόλογων και εποικοδομητικών επινοήσεων και πειραμάτων”.

Ο συνδυασμός χημικών ουσιών, τον οποίον αναζητούσαν οι αλχημιστές στα εργαστήριά τους, για να μεταστοιχειώσουν αγενή μέταλλα σε χρυσάφι και να φτιάξουν φάρμακα, υποστηρίχθηκε ότι αντανακλά, κατά κάποιον, στοιχειώδη βέβαια, τρόπο, τις χημικές αντιδράσεις στις οποίες προέβησαν αργότερα οι επιστήμονες. Η αλχημεία, που αναπτύχθηκε στην περίοδο της Αναγέννησης, θεωρήθηκε σαν το πρώτο στάδιο από το οποίο εξελίχθηκε η χημεία μαζί με άλλες συναφείς, όπως η ιατρική, επιστήμες· στους αλχημιστές δε, που απεκλήθησαν “πατέρες της εργαστηριακής έρευνας”, απεδόθη η ανακάλυψη ορισμένων χημικών σχέσεων...

Ωστόσο το αλχημικό όνειρο μαζί με τις προσπάθειες των ανθρώπων εκείνων που ανέλαβαν να το πραγματοποιήσουν ανήκουν στο βασίλειο της μαγείας, που την χωρίζει από το βασίλειο της επιστήμης αγεφύρωτο χάσμα. Γενικώς, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι ο μαγικός κόσμος της Αναγέννησης, μέσα στον οποίον έδρασαν οι αλχημιστές και ανέπτυξαν τις συναρπαστικές θεωρίες των, είναι μοναδικός: δεν μοιάζει ούτε με τον κόσμο ύστερα από την Αναγέννηση, στο πλαίσιο του οποίου αναπτύχθηκε η νεότερη επιστήμη και φιλοσοφία, ούτε με τον κόσμο που προηγήθηκε της Αναγέννησης.

Το σύμπαν θεωρείται από τους αλχημιστές σαν ένας τεράστιος έμψυχος οργανισμός που μέσα του κρύβει αθέατες δυνάμεις, τις οποίες θα πρέπει ν’ ανακαλύψει κανείς, αν θέλει να μάθει τα μυστικά του, ν’ αποκτήσει πλήρη γνώση αυτού και να το εξουσιάσει. Ιδού τι γράφει ο Παράκελσος:

“Οι μεγάλες δυνάμεις που μένουν κρυμμένες στην φύση δεν θα είχαν ποτέ αποκαλυφθεί, εάν η αλχημεία δεν τις ξεσκέπαζε και δεν τις καθιστούσε ορατές. Πάρτε, για παράδειγμα, ένα δέντρο· ο άνθρωπος, βλέποντάς το τον χειμώνα, δεν ξέρει τι είναι, δεν ξέρει τι κρύβει αυτό μέσα του, μέχρι να έλθει το καλοκαίρι, οπότε έρχονται στο φως τα μπουμπούκια, τα άνθη, οι καρποί... Κατά τρόπον ανάλογο, οι δυνάμεις που υπάρχουν στα πράγματα θα παρέμεναν κρυμμένες από τον άνθρωπο, εάν δεν τις αποκάλυπταν οι αλχημιστές, όπως το καλοκαίρι αποκαλύπτει την φύση του δέντρου”.

Καθώς το σύμπαν είναι ένας τεράστιος έμψυχος, ζωντανός οργανισμός, θα πρέπει, πίστευαν οι αλχημιστές, να υποθέσουμε ότι τα μέρη του - τα όντα, τα φυσικά πράγματα που το συγκροτούν - επηρεάζουν το ένα το άλλο, όπως στο ανθρώπινο σώμα η λειτουργία του ενός οργάνου επιδρά στην λειτουργία κάποιου άλλου. Γι’ αυτό, άλλωστε, το αλχημικό έργο της μεταστοιχείωσης δεν ήταν αποκομμένο από την συμπεριφορά της υπόλοιπης φύσης. Κατά τους αλχημιστές, οι διεργασίες, που απαιτούντο για την κατασκευή της φιλοσοφικής λίθου, έπρεπε να είναι εναρμονισμένες με τις κινήσεις των άστρων στον ουρανό ...

Ο Παράκελσος, που γεννήθηκε το 1493 στο Einsiedeln της Ελβετίας, σπούδασε, όπως ο ίδιος έλεγε, την βαθειά φιλοσοφία, που δεν ήταν άλλη από

την “λεπτή επιστήμη της αγίας αλχημείας”. Τις εμπειρίες του και τις γνώσεις του από την θητεία του στην αλχημεία τις συνδύασε κυρίως με τις ιατρικές έρευνές του. Πίστευε ότι ο γιατρός, αν θέλει να είναι αποτελεσματικός στον στόχο του, που είναι η θεραπεία της ανθρώπινης αρρώστειας, θα πρέπει να στηριχθεί στην αλχημεία ...

Η επιδίωξη αυτή του Παράκελσου στηρίχθηκε στην πλατωνική ιδέα της κοσμικής συναφείας και συνεχείας. Οι νεοπλατωνικοί φιλόσοφοι θεώρησαν το σύμπαν σαν ένα κλειστό σύστημα, όπου τίποτε δεν είναι αυτόνομο, αλλά όλα συνδυάζονται το ένα με το άλλο έτσι, ώστε να το συνέχει μια αδιάσπαστη αλυσίδα από την κορυφή, την ύψιστη αρχή του θείου και του απόλυτου, ως την βάση, την έσχατη αισθητή πραγματικότητα της ύλης - τα μέταλλα, τις πέτρες, την σκόνη.

Έτσι, σύμφωνα με την νεοπλατωνική ιδέα της κοσμικής συμπαθείας, μέσα στον άνθρωπο, που αποτελεί το τελειότερο δημιουργήμα στην φύση, βρίσκονται όλα τα συστατικά του αισθητού κόσμου. Ο Παράκελσος σημειώνει: “Ένα πράγμα είναι σημαντικό: τίποτε δεν υπάρχει στον ουρανό ή στην γη που δεν υπάρχει μέσα στον άνθρωπο”.

Ο άνθρωπος είναι η αντανάκλαση του αισθητού κόσμου, η μικρογραφία της φύσης, ο μικρόκοσμος που αναπαριστά τον μακρόκοσμο του σύμπαντος σε ολόκληρη την έκτασή του. Το γεγονός, ωστόσο, παρατηρεί ο Παράκελσος, ότι στον μικρόκοσμο του ανθρώπου περικλείονται όλα τα στοιχεία του μακρόκοσμου της φύσης δεν σημαίνει ότι αυτά βρίσκονται μέσα στον ανθρώπινο οργανισμό εν είδει σωματών ή σωματιδίων, αλλά ότι εισρέουν μέσα του σαν “δυνάμεις του ευρύτερου κόσμου”. Καθώς οι δυνάμεις - οι ψυχικές και οι πνευματικές, αθέατες, όπως ανέφερα, δυνάμεις - της φύσης αντανακλώνται μέσα στον άνθρωπο, είναι δυνατόν αυτός να γνωρίσει την φύση. Να την γνωρίσει με άμεσο, ενορατικό, εσωτερικό τρόπο και όχι μέσα από την διαλεκτική, εξωτερική θεώρηση των πραγμάτων.

Θ. Πελεγρίνη, *Οι μάγοι της Φιλοσοφίας*, σσ. 25-26, 32, 36, 151 και 163-164

Με βάση την πηγή:

- α) Να παρουσιάσετε τις θετικές συνέπειες των ερευνών των Αλχημιστών.
- β) Να αναλύσετε τις φιλοσοφικές θέσεις του νεοπλατωνισμού που στοιχειοθετούν τη θεωρητική βάση της Αλχημείας και να τις συσχετίσετε με τη διαδικασία της μεταστοιχείωσης.
- γ) Να σχολιάσετε τις απόψεις του Παράκελσου.

Ερωτήσεις σύντομης απάντησης

1. α) Να παρουσιάσετε τον νέο τύπο λόγιου και επιστήμονα που δημιουργήθηκε από τον 15ο αιώνα έως τον 17ο αιώνα σε συσχέτισμό με τον λόγιο του 14ου αιώνα.
β) Να αναλύσετε τους παράγοντες που συντέλεσαν στη “μεταμόρφωση” των επιστημών.
γ) Να δώσετε τον ορισμό του σχολαστικισμού.
2. α) Να εκθέσετε τις επιστημονικές καινοτομίες από τον 15ο αιώνα έως και τον 17ο και να κατονομάσετε τους “πρωταγωνιστές” σ’ αυτές.
β) Να διερευνήσετε τα αίτια που τα πανεπιστήμια διαδραμάτισαν δευτερεύοντα ρόλο.
3. Κοπέρνικος, Βεζάλιος, Χάρβεϋ ως φορείς του ουμανιστικού πνεύματος:
α) σε ποιους χώρους επιστημών διέπρεψαν,
β) τι σήμαινε ότι ήταν ουμαντιστές και
γ) πού τελικώς οδηγήθηκαν;
4. Να σχολιάσετε τη στάση της Εκκλησίας απέναντι στις νέες ανακαλύψεις.
5. α) Μπορεί να συγκριθεί το “κυνήγι των μαγισσών” με το φαινόμενο των μαζικών εκκαθαρίσεων και γενοκτονιών;
β) Ποιοι υπήρξαν τα θύματα αυτής της “ομαδικής παράκρουσης” και γιατί;
6. α) Ποιες μορφές έκφρασης πήρε η μεταφυσική μυστικιστική διάσπαση του αναγεννησιακού ουμανισμού;
β) Τι στοιχειοθετεί τη διπλή υπόσταση της Αναγέννησης;
γ) Γιατί οι λόγιοι της Αναγέννησης εμφανίζονται συχνά με τον χαρακτηρισμό “magi”;
7. α) Ποια είναι τα αντιφατικά χαρακτηριστικά της “κοινωνίας των αυτόνομων ατόμων” στην αυγή των καινούργιων χρόνων;
β) Αυτή η λογική αντίφαση ή μάλλον η ηθική αντινομία που οδήγησε και οδηγεί;
8. Με ποιο τρόπο φαντάζεστε ότι οι λόγιοι του 15ου έως τον 17ο αιώνα αντιμετώπισαν το συνειδησιακό πρόβλημα να ερευνούν κάτι που, όπως έλεγε η Εκκλησία, το είχε φτιάξει με τόση σοφία ο Θεός;

Ερωτήσεις αντικειμενικού τύπου

Ερώτηση πολλαπλής επιλογής

Επιλέξτε τη σωστή απάντηση, θέτοντας σε κύκλο το κατάλληλο γράμμα.

1. Η επιστημονική προσέγγιση του κόσμου από τον 15ο αιώνα βασίζεται:
- α) στην πίστη του αλάνθαστου χαρακτήρα των επιστημονικών θεωρήσεων της αρχαιότητας.
  - β) στις επίσημες θεωρήσεις της Εκκλησίας.
  - γ) στις θεωρήσεις της γης από το αριστοτελικό σύστημα.
  - δ) στην ανθρώπινη εμπειρία και παρατήρηση.

Ερωτήσεις αντιστοίχισης

Να γράψετε στο κενό αριστερά, το γράμμα του δεδομένου της στήλης Β που αντιστοιχεί στο δεδομένο της στήλης Α. (Κάποια από τα δεδομένα της Β στήλης περισσεύουν).

A.	B.
1. ___ Κοπέρνικος	α. περί της λειτουργίας του ανθρωπίνου σώματος (1543) β. περί της κινήσεως των ουρανίων σωμάτων (1543) γ. περί της κινήσεως της καρδιάς
2. ___ Χάρβεϋ	
3. ___ Βεζάλιος	
4. ___ Τζιορντάνο Μπρούνο	
5. ___ μυλωνάς Μενόκιο από το Φρίουλι	

Εργασία για το σχολείο

ΠΗΓΗ

Giordano Bruno

Ο άνθρωπος αυτός, πολίτης και υπηρέτης του κόσμου τούτου, τέκνο του Πατέρα Ήλιου και της Μάνας Γης, πρέπει, επειδή αγαπά πολύ τον κόσμο, να μισηθεί, να λογοκριθεί, να προπηλακιστεί και να εξαλειφθεί από αυτόν.

Με τα λόγια αυτά ο Giordano Bruno προδιέγραψε, κατά τρόπον προφητικό το τέλος του...

Ο Johannes Kepler επισημαίνει την επίδραση που άσκησε ο Bruno στις αντιλήψεις του Galileo μεμφόμενος, μάλιστα, τον τελευταίο αυτόν για την παράλειψή του να μνημονεύσει το όνομα του Ιταλού μάγου και φιλοσόφου της Αναγέννησης. Η φιλοσοφία του Descartes, επίσης, φέρει εμφανή τα ίχνη ιδεών του Bruno. Η μέθοδος της καθολικής αμφιβολίας, λόγου χάριν, που εισηγήθηκε ο Descartes, η αρχή, δηλαδή, ότι δεν θα πρέπει να υιοθετεί ποτέ κανείς μια φιλοσοφική θέση, όσο προφανής και βέβαιη και αν φαίνεται, εάν, προηγουμένως, δεν την δει εντελώς απροκατάληπτα, θέτοντας υπό αμφισβήτησιν κάθε άποψη που ενδεχομένως έχει διατυπωθεί σχετικώς, και αν δεν την θεμελιώσει λογικά, είναι ο απόηχος ανάλογης θέσης του Bruno. “Ποτέ δεν καταθέτω κάτι στην φιλοσοφία βεβιασμένα, παρά εάν το θεμελιώσω λογικά”, σημειώνει ο Bruno. Ιδού, πώς προτρέπει ο Bruno τους επίδοξους φιλοσόφους να σκέφτονται:

“Όποιος επιθυμεί να φιλοσοφήσει πρέπει, πρώτα από όλα, ν’ αμφιβάλλει για όλα τα πράγματα, αρνούμενος να υιοθετήσει οποιαδήποτε άποψη σε μια συζήτηση πριν ν’ ακούσει τις αντίθετες απόψεις. Και αφού σκεφτεί καλά τα υπέρ και τα κατά επιχειρήματα, θα κρίνει και θα υποστηρίξει την θέση του όχι επί τη βάσει διαδόσεων ή σύμφωνα με την άποψη των πολλών, την ηλικία, την αξία ή την υπόληψη των ανθρώπων...”

Ο πρώτος διανοούμενος, λοιπόν, που “μας παρουσίασε το σχεδιάσμα ή την σκιαγραφία της κοσμολογίας που κυριάρχησε κατά τους τελευταίους δύο αιώνες” είναι ο Bruno. Ιδού τι γράφει σχετικώς ένας φιλόσοφος του αιώνας μας:

“Ο Giordano Bruno είναι εκείνος που πρέπει να θεωρηθεί ως ο κύριος εκπρόσωπος της θεωρίας περί ενός αποκεντρωμένου, απέραντου και απείρως πολυάνθρωπου σύμπαντος. Και τούτο, όχι μόνο γιατί διακήρυξε την ιδέα του αυτή σ’ ολόκληρη την Δυτική Ευρώπη με το πάθος ενός ευαγγελιστή, αλλά και διότι εξέθεσε με πληρότητα τα επιχειρήματα εκείνα βάσει των οποίων θα μπορούσε η ιδέα αυτή να υιοθετηθεί από το κοινό”.

Θα πρέπει, βέβαια, να σημειωθεί ότι η ιδέα του Bruno για τον ανοικτό, άνευ ορίων ορίζοντα του κόσμου δεν είναι απόλυτα νεοφανής. Απεναντίας, στην διαμόρφωση της εικόνας του απέραντου σύμπαντος ο Bruno εμπνεύστηκε από συναφείς κοσμολογικές θέσεις που υποστήριξαν δύο συγγραφείς του

παρελθόντος με διαφορετικές μεταξύ των φιλοσοφικές τάσεις και επιδιώξεις, με τους οποίους ο Bruno είναι αρκετά εξοικειωμένος, αφού αναφέρεται σ' αυτούς, όποτε του δοθεί η ευκαιρία. Πρόκειται για τον Lucretius, τον Λατίνο ποιητή του δευτέρου προ Χριστού αιώνας, ο οποίος έθεσε υπό αμφισβήτησιν την ισχύ των θεολογικών ή μεταφυσικών ισχυρισμών, και τον Nicolaus Cusanus, εξέχοντα θιασώτη της φιλοσοφίας στην ανατολή της αναγεννησιακής εποχής, ο οποίος, μέσα από τις κοσμολογικές και τις φυσικές έρευνές του επιχείρησε ν' αναδείξει το κύρος της Θεολογίας και της μυστικής διανόησης.

Η υπόθεση περί της ανοικτής, χωρίς σύνορα δομής του κόσμου δεν αντιπάσκει ούτε αντιστρατεύεται, όπως πίστεψε ο Cusanus, τον ισχυρισμό ότι ο Θεός είναι άπειρος. Απεναντίας, κατά τον Bruno, η άπειρη τελειότητα και μεγαλοσύνη του Θεού θα μπορούσε ν' αναδειχθεί μόνο μέσα σε μια, όπως ο ίδιος, απεριόριστα εκτεταμένη και απείρως πλούσια έκταση. Ο Θεός μπορεί "να δοξαστεί όχι σ' έναν μόνον ήλιο, αλλά σε αμέτρητους ήλιους, όχι σε μια γη απλώς, σ' έναν μονάχα κόσμο, αλλά σε χιλιάδες, σε άπειρους κόσμους".

Ο Bruno είναι κατηγορηματικός για την απεραντοσύνη του σύμπαντος, για το ότι, μέσα στον αχανή ορίζοντα του σύμπαντος, υπάρχουν αμέτρητα αστέρια, άπειροι κόσμοι έτσι, "ώστε να μην υπάρχει κανείς σ' αυτό που να βρίσκεται κατά τρόπον απόλυτο στο κέντρο του ή γύρω από το κέντρο, ή στην περιφέρειά του, ή στο μέσον των δυο αυτών άκρων" ...

Αξιοσημείωτο είναι ότι την βεβαιότητά του αυτή για την ανοικτή δομή του σύμπαντος, η οποία επρόκειτο στο μέλλον να προσελκύσει το ενδιαφέρον των μεγάλων επιστημόνων και να υιοθετηθεί από αυτούς, ο Bruno δεν τη στήριξε σε μαθηματικούς υπολογισμούς ή σε εμπειρικές γενικεύσεις προς τις οποίες είναι συντηρημένη η επιστημονική έρευνα. Ο Bruno "ποτέ δεν αναγνωρίστηκε σαν επιστήμων και πολύ σπάνια μνημονεύεται σαν τέτοιος". Στην ιδέα του ότι το σύμπαν δεν έχει όρια ... οδηγήθηκε μέσα από την φιλοσοφία του και την δύναμη της μαγείας.

Συγκεκριμένα, ο Bruno, σε κάθε ευκαιρία, δεν έπαυε να εκφράζει τον θαυμασμό του για την μεγάλη συμβολή του Copernicus στην διαμόρφωση της ακριβέστερης εικόνας του σύμπαντος, χωρίς, όμως, συγχρόνως, να παραλείπει να επισημαίνει τις αδυναμίες της κοπερνίκειας θεωρίας. Γράφει, συγκεκριμένα, ο Bruno:

"Σ' αυτόν - τον Copernicus - οφείλομε την απελευθέρωσή μας από ορισμένες εσφαλμένες προκαταλήψεις της κοινώς εννοούμενης φιλοσοφίας, την οποία δεν θα ήθελα να φτάσω μέχρι του σημείου να την αποκαλέσω τύφλωση. Ωστόσο, ο ίδιος δεν μπόρεσε να ξεπεράσει τα όριά της. Και τούτο, γιατί, όντας ένας σπουδαστής των μαθηματικών μάλλον παρά της φύσης, δεν κατόρθωσε να διεισδύσει τόσο βαθιά, ώστε να βγάλει τις ρίζες εσφαλμένων και παραπλανητικών αρχών και, απαλείφοντας τις υφιστάμενες δυσκολίες, ν' απαλλάξει τον εαυτό του και τους άλλους από κενές αναζητήσεις και να στρέψει την προσοχή τους σε πράγματα σταθερά και βέβαια".

Ίσως, η απλή αυτή αναφορά του Copernicus στον Ερμή τον Τρισμέγιστο να στάθηκε καταλυτική για τον Bruno. Δεν αποκλείεται, ορισμένως, ο τελευταίος

αυτός, ενθαρρυνθείς από την μνεία αυτή, να επιχειρήσει εκείνο που άφησε αδιάφορο τον Copernicus: να δει, δηλαδή, το σύμπαν με τα μάτια του μάγου της φιλοσοφίας και να συλλάβει έτσι την εικόνα ενός απέραντου κόσμου, μέσα στον αχανή χώρο του οποίου είναι σπαρμένα αναρίθμητα αστέρια...

Και σήμερα, ύστερα από τις σημαντικές επισημάνσεις του μεγάλου Αυστριακού φιλοσόφου του αιώνας μας Karl Popper, η κρατούσα αντίληψη για την επιστημονική διαδικασία δεν είναι, όπως υπέθεσε ο Bacon, μια, χωρίς προκαταλήψεις και προϋποθέσεις, εμπειρική ή επαγωγική προσέγγιση της φυσικής πραγματικότητας, αλλά μια παραγωγική πορεία του πνεύματος, στην οποία οι προκαταλήψεις που, όπως κάθε ανθρώπινη ύπαρξη, κουβαλάει μέσα του ο ερευνητής της φύσης, παίζουν σημαντικό ρόλο στις επιστημονικές αναζητήσεις του. Και δεν πρόκειται μόνο για την αποποίηση της απροκατάληπτης εμπειρικής μεθόδου στο πεδίο της επιστημονικής διαδικασίας. Η νεότερη φιλοσοφία, επίσης, που πατέρας της κρίθηκε ο Descartes, έφτασε, ύστερα από αλληπάλληλες υποχωρήσεις, σε αδιέξοδο.

Θ. Πελεγρίνη, *Οι μάγοι της Φιλοσοφίας*, σσ. 271, 289, 294-295

Με βάση την πηγή:

- α) Να επισημάνετε τις επιδράσεις που άσκησε ο Bruno στην μετέπειτα διάνοηση.
- β) Να σχολιάσετε την αντινομία που προκύπτει από τη συμπεριφορά που του επιφύλαξε η εποχή του και στην αναγνώριση της προσφοράς του από τους μεταγενέστερους.
- γ) Να παρουσιάσετε τις προκαταλήψεις τις οποίες προσπάθησε ο Bruno να διαλύσει και να κρίνετε αν και σήμερα είναι δυνατόν να καταλυθούν εντελώς, ώστε να φτάσουμε σε μια απολύτως απροκατάληπτη επιστημονική διαδικασία.

Εργασία για το σχολείο

ΠΗΓΗ

Ο μυλωνάς Μενόκκιο από το Φριούλι

Ο Κάρλο Γκίνζμπουργκ αναλύει στο βιβλίο του "Το τυρί και τα σκουλήκια. Ο κόσμος ενός μυλωνά του 16ου αιώνα", εκδ. Αλεξάνδρεια, την κοσμοεικόνα ενός μυλωνά από το "Φριούλι", που οδηγήθηκε στην πυρά από την Ιερή Εξέταση στα τέλη του 16ου αιώνα. Η απολογία του παραπέμπει σ' ένα σκοτεινό, σχεδόν ανεξιχνίαστο στρώμα σκοτεινών αγροτικών μυθολογιών που μπόλιασμένες από διαβάσματα λογίων κειμένων, "ανοίγουν την πόρτα" σε χιλιαστικές προσδοκίες δικαιοσύνης και κοινωνικής ανανέωσης - όπως δείχνει η προσωπική εκδοχή του μυλωνά για τη δημιουργία: ... όλα ήταν ένα χάος,

δηλ. γη, αέρας, νερό και φωτιά μαζί και ο όγκος αυτός σιγά σιγά έγινε μια μάζα, ακριβώς όπως γίνεται το τυρί μέσα στο γάλα, και από εκεί γίνανε σκουλήκια, κι αυτοί ήταν οι άγγελοι". ... Οδηγούμαστε έτσι με δραματικό τρόπο μπροστά στη διχοτομία λόγιας και λαϊκής παράδοσης, αλλά και στην απρόσμενη μαρτυρία της κυκλικότητας και της αλληλεπίδρασής τους.

Αποσπάσματα από τον πρόλογο του πιο πάνω βιβλίου:

... Έως ποιο σημείο τα στοιχεία ηγεμονεύουσας κουλτούρας που ενδεχομένως συναντιούνται μέσα στη λαϊκή είναι καρπός μιας ευσυνείδητης λίγο - πολύ πολιτισμικής αφομοίωσης ή μιας λίγο πολύ αυθόρμητης σύγκλισης - και όχι μιας ανεπίγνωστης παραμόρφωσης της πηγής, η οποία θα είχε προφανώς την τάση να ανάγει το άγνωστο στο γνωστό και οικείο;

Πριν από χρόνια μου συνέβη, γράφει ο Γκίνζμπουργκ, να βρεθώ μπροστά σ' ένα παρόμοιο πρόβλημα, καθώς ερευνούσα τις δίκες των μαγισσών από τον ΙΣΤ΄ ως τον ΙΖ΄ αιώνα. Ήθελα να καταλάβω τι ήταν στην πραγματικότητα η μαγεία για τους πρωταγωνιστές της, τους μάγους και τις μάγισσες· μα το υλικό που είχα στη διάθεσή μου (οι δίκες, και κατά μείζονα λόγο τα εγχειρίδια δαιμονολογίας) έμοιαζε να αποτελεί ένα παραβάν τέτοιας υφής, που να ακυρώνει ανεπανόρθωτα την προσπάθεια να γνωσθεί η λαϊκή μαγεία. Όπου κι αν στρεφόμουν έπεφτα στα λόγια προέλευσης μοτίβα της ιεροεξεταστικής μαγείας. Μονάχα η ανακάλυψη ενός ρεύματος δοξασιών άνοιξε μια σχισμή σ' αυτό το παραβάν ...

Οι εξομολογήσεις του Μενόκκιο, του μυλωνά από το Φριούλι που πρωταγωνιστεί σ' αυτό το βιβλίο, αποτελούν από ορισμένες απόψεις μια περίπτωση ανάλογη. Και εδώ, το γεγονός ότι ένα μέρος από τα λεγόμενα του Μενόκκιο δεν μπορεί να αναχθεί σε γνωστά μοτίβα υποδηλώνει την ύπαρξη ενός στρώματος λαϊκών δοξασιών, σκοτεινών αγροτικών μυθολογιών, το οποίο δεν έχει ακόμα γεωσκοπηθεί. Εκείνο όμως που κάνει πολύ πιο περίπλοκη την περίπτωση του Μενόκκιο είναι το γεγονός ότι αυτά τα σκοτεινά λαϊκά στοιχεία βρίσκονται ενοφθαλμισμένα σ' ένα εξαιρετικά σαφές και συνεπές σύνολο ιδεών, οι οποίες κυμαίνονται από το θρησκευτικό ριζοσπαστισμό ως μια επιστημονικών τάσεων φυσιοκρατία και έως κάποιους ουτοπικούς πόθους κοινωνικής ανανέωσης. Η εντυπωσιακή σύγκλιση των θέσεων ενός άγνωστου μυλωνά από το Φριούλι μ' εκείνες των πιο εκλεπτυσμένων και ενσυνείδητων πνευματικών ομάδων της εποχής του ξαναθέτει πιεστικά το ζήτημα της πολιτισμικής κυκλοφορίας που είχε διατυπώσει ο Μπαχτίν ...

Δύο μεγάλα ιστορικά συμβάντα έκαναν δυνατή μια περίπτωση σαν του Μενόκκιο: η εφεύρεση της τυπογραφίας και η μεταρρύθμιση. Η τυπογραφία του έδωσε από τη μια τη δυνατότητα να παραβάλλει τα βιβλία με την προφορική παράδοση που μέσα της είχε μεγαλώσει, κι από την άλλη τα λόγια για να λύσει τον κόμπο των ιδεών και των οραμάτων που αισθανόταν μέσα του... Οι γιγάντιες ρήξεις που είχε επιφέρει το τέλος του μονοπωλίου των λογίων στη γραπτή κουλτούρα και του μονοπωλίου των κληρικών στα θρησκευτικά ζητήματα είχαν δημιουργήσει μια νέα και δυναμικά εκρηκτική

κατάσταση... Με την Αντιμεταρρύθμιση αρχίζει μια εποχή που τη σημαδεύει η ιεραρχική σκλήρυνση, η πατερναλιστική κατήχηση των μαζών, η απάλειψη της λαϊκής κουλτούρας, η βίαιη λίγο πολύ περιθωριοποίηση των μειοψηφιών και των ομάδων διαφωνίας. Έτσι και ο Μενόκκιο κατέληξε στην πυρά.

... Είναι αδύνατο να επιχειρήσουμε ξεκάθαρες τομές στο εσωτερικό της κουλτούρας του Μενόκκιο. Μόνο η εκ των υστέρων γνώση μας επιτρέπει να απομονώσουμε τα θέματα εκείνα που έγιναν κληρονομιά της "προοδευτικής" κουλτούρας των επόμενων αιώνων, και που ήδη τότε συνέκλιναν με τις τάσεις μιας μερίδας της υψηλής κουλτούρας του ΙΣΤ΄ αιώνα: τον πόθο μιας ριζικής ανανέωσης της κοινωνίας, τη διάβρωση στο εσωτερικό της θρησκείας, την ανεξιθρησκία. Χάρη σε όλα αυτά ο Μενόκκιο εντάσσεται σε μια λεπτή, κάθε άλλο παρά ευθύγραμμη αλλά πάντως σαφέστατη γραμμή ανάπτυξης, η οποία φτάνει ως εμάς: μπορούμε να πούμε πως είναι πρόγονός μας. Μα ο Μενόκκιο είναι επίσης το σκόρπιο σπάραγμα, που τυχαία έφτασε ως εμάς, ενός κόσμου σκοτεινού και αδιαφανούς, που μόνο με μια αυθαίρετη χειρονομία μπορούμε να τον συσχετίσουμε με τη δική μας ιστορία. Η κουλτούρα εκείνη καταστράφηκε. Το ότι σεβόμαστε σ' αυτήν το υπόλειμμά της εκείνο που δεν αποκρυπτογραφείται, που αντιστέκεται σε οποιαδήποτε ανάλυση, δεν σημαίνει ότι υποκύπτουμε στην γοητεία του εξωτικού και του ακατανόητου. Σημαίνει απλώς ότι λαβαίνουμε υπόψη μας έναν ιστορικό ακρωτηριασμό, του οποίου, με μια έννοια, εμείς οι ίδιοι είμαστε θύματα. "Τίποτε απ' ότι έχει συμβεί δεν πρέπει να χαθεί για την ιστορία", υπενθύμιζε ο Βάλτερ Μπένγιαμιν ...

Κάρλο Γκίνζμπουργκ, *Το τυρί και τα σκουλήκια. Ο κόσμος ενός μυλωνά του 16ου αιώνα*, σσ. 21-22, 31-32

Με βάση την πηγή και τις ιστορικές σας γνώσεις:

- α) Να παρουσιάσετε τις συνθήκες κάτω από τις οποίες δημιουργούνταν διαφορετικές απόψεις κατά τη διάρκεια του 16ου αιώνα και τους λόγους για τους οποίους οι φορείς τους οδηγήθηκαν στην εξόντωσή τους.
- β) Να εκθέσετε τις σκέψεις σας σχετικά με την αμφίδρομη επικοινωνία ανάμεσα στα δύο πολιτιστικά επίπεδα: των ηγετίδων τάξεων και των λαϊκών στρωμάτων.